

Спеціалізованій раді ДФ ДФ 11.051.040
Донецький національний університет
імені Василя Стуса
м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21, 0432 50 89 37

В І Д Г У К

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, старшого наукового
співробітника Бикова Олександра Миколайовича
на дисертацію**

**Суходолі Мар'яни Володимирівни на тему:
«Правова культура та позитивні форми правосвідомості: теоретико-
правові аспекти співвідношення»,
яка подана на захист до разової спеціалізованої вченої ради у
Донецькому національному університеті імені Василя Стуса на
здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 «Право» за
спеціальністю 081 «Право»**

Аналіз поданих М.В. Суходолею матеріалів дисертації та анотації, а також ознайомлення з публікаціями здобувача за обраною темою дає підстави стверджувати, що автором проведено достатній науковий аналіз теми, виділено новизну опрацьованих питань, сформульовано наукові положення, узагальнення та висновки, що виносяться на захист. Можна констатувати, що дисертантка досягнула поставлених перед собою цілей та виконала роботу на належному науковому теоретичному, методологічному та емпіричному рівні. Такий загальний попередній висновок підтверджується за основними параметрами, які висуваються до дисертацій означеної наукової спеціальності.

Ступінь актуальності обраної теми дослідження. Виконана Суходолею Мар'яною Володимирівною дисертаційна робота на здобуття

ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» за обраною темою характеризується високим ступенем актуальності, має теоретичне та практичне значення, що дисертантка переконливо доводить у вступній частині свого наукового дослідження та у публікаціях, в яких висвітлюються результати проведеного дослідження.

Так, авторка стверджує, що „складність дослідження правової культури виявляється, передусім, у тому, що абсолютного її стану не існує і не може бути, а її більш високий чи низький рівень є оціночною категорією. Виступаючи зовнішнім виразом правосвідомості, яка сама по собі є суб'єктивною категорією, правова культура набуває практичного наповнення". Але, незважаючи на певний суб'єктивізм, стан правової свідомості, а рівно, і правової культури суспільства, виступають важливими індикаторами його демократичності, довіри до права, ефективності функціонування державних інституцій. Тож, для того, щоб суб'єктивне сприйняття перевести у об'єктивні показники треба щонайменше розмежувати явища правової свідомості та правової культури, знайти точки їхнього дотику (які, як випливає з дослідження, знаходяться у площині усвідомленої правової активності), розкрити та порівняти, зіставити фактичний стан аналізованих феноменів, а також розробити пропозиції щодо удосконалення їхнього функціонування. Все це послідовно і чітко реалізовано у рецензованій дисертаційній роботі М.В. Суходолі, тому актуальність, доцільність та своєчасність проведеного дослідження не викликає сумнівів.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Дисертаційне дослідження Суходолі М.В. виконане на належному науковому рівні, про що свідчать завдання дослідження, методологія роботи, її наукова новизна та зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами.

У науковій роботі чітко простежується, що мета, завдання, предмет та об'єкт дослідження взаємопов'язані із структурою дисертації та

розкривають проблематику обраної теми.

Метою дослідження авторка вказує поглиблення доктринальних засад щодо розуміння теоретико-правових аспектів співвідношення правової культури та позитивних форм правосвідомості, а також розробку практичних рекомендацій щодо удосконалення їхнього функціонування. Для досягнення вказаної мети дисертанткою поставлено та виконано такі завдання: виявлення та уточнення теоретико-прикладних аспектів співвідношення правової культури і правосвідомості; розкриття соціально-правових передумов аналізу правової культури та правової свідомості суспільства; аналіз та внесення пропозицій щодо удосконалення методологічної складової дослідження правової культури як відображення позитивних форм правосвідомості; виявлення проблематики аналізу та трансформацій правової культури та правосвідомості транзитивних суспільств; конкретизація фактичного стану правової культури населення України як відображення деформованої правосвідомості; визначення комплексу засобів безпосереднього впливу на правосвідомість як один зі шляхів підвищення рівня правової культури; виявлення засобів опосередкованого впливу на правосвідомість.

Усі розділи дисертації М.В. Суходолі розкривають важливі аспекти обраної теми і змістовно їх наповнюють, текст дисертації органічно взаємопов'язаний та має внутрішню логіку викладу матеріалу.

Усе наведене вище дає можливість зробити висновок, що сформульовані авторкою у науковій роботі основні положення, узагальнення та висновки, в тому числі й ті, що віднесені нею до наукової новизни, мають відповідний рівень обґрунтованості.

Наукова новизна дисертації М.В. Суходолі полягає насамперед у тому, що на основі наукового опрацювання й аналітичного осмислення значного обсягу відповідних наукових досліджень та правових джерел, дисертантка здійснила фахове правове дослідження, а відтак сформулювала та обґрунтувала низку нових для науки теорії держави і

права положень, узагальнень та висновків, що виносяться на захист. А саме, авторка уперше аналізує стан правової культури та правосвідомості карантинного періоду. М.В. Суходолею наголошено, що на національному рівні правосвідомість карантинного періоду громадян усіх держав продемонструвала тенденцію до зниження та схильність до деформацій. На рівні ж правової культури населення різних країн та державні інституції демонстрували абсолютно різні моделі поведінки, які нерідко не мали спільних ознак навіть у державах однієї правової сім'ї. Отже, правова свідомість мешканців усіх країн світу зазнала суттєвих коливань, і це є спільною ознакою. На рівні ж правової культури правова ситуація виглядала абсолютно неоднорідною. Слід зазначити, що таке дослідження виглядає нетривіально і дійсно проведено вперше. Це дає змогу глибше зрозуміти, як кризовий стан суспільства впливає на якість правової культури.

Також у роботі вперше наголошується на тому, що у довгостроковій та короткостроковій перспективі аспекти взаємовпливу правової культури та правової свідомості суттєво відрізняються. Так, у Розділі 1 автор пише, що правова культура виступає більш сталим та стійким утворенням, здатним протягом певного часу (залежно від конкретних обставин) до збереження своїх характеристик. Тому М.В. Суходоля підтримує ідею підвищення рівня правової культури через позитивні трансформації правової свідомості у довгостроковій та середньостроковій перспективі. Але вона зазначає, що у короткостроковій перспективі більш доцільним є рух у зворотньому напрямі: від конкретного до загального (а саме, шляхом індукції). Тобто має сенс через комплекс різноспрямованих заходів точково підвищувати саме рівень правової культури, створювати умови, коли у практичній площині в особи буде мотивація на правомірну поведінку. Отже, у довгостроковій та середньостроковій перспективі правова культура є похідною від правової свідомості. У короткостроковій – вона є первинною. Такий висновок суттєво відрізняється від

однозначного твердження, яке неодноразово робилося у вітчизняних правових дослідженнях, що для підвищення рівня правової культури слід первинно змінювати рівень правосвідомості.

Заслуговує уваги і те, що авторкою було уточнено характерні риси правової культури населення України (Розділ 2), з-поміж яких нею виділяються:

- корупція, бюрократизм у діяльності посадових осіб усіх рівнів;
- загальне нехтування правилами поведінки, формальне, а не усвідомлене їх дотримання;
- широке зловживання суб'єктивними правами та повноваженнями, використання правових приписів для виправдання власної поведінки;
- толерантність до протиправних дій, знаходження пояснення вчинків правопорушника;
- схильність до самосуду та „вуличної демократії“, що обумовлено загальною недовірою до правоохоронних органів;
- застосування подвійних стандартів у сфері права та „вибіркової гуманізації“;
- нерозуміння сутності правових засобів, необхідних та достатніх для вирішення конфлікту, недотримання меж їхнього застосування, маскування під правову активність дій, які насправді суперечать духу права.

Такі висновки можуть служити поштовхом не для абстрактних розмірковувань про предмет дослідження, а стати реальною передумовою для розробки практичних висновків та рекомендацій.

Практичне значення одержаних результатів, у зв'язку з викладеним, не викликає сумнівів, оскільки згідно з представленими матеріалами сформульовані у роботі наукові положення та висновки можуть бути застосовані:

- у науково-дослідній діяльності: сформульовані наукові гіпотези є певним внеском у наукове пізнання співвідношення та взаємодії феноменів

правової свідомості та правової культури і створюють базу для подальших наукових розвідок;

- у практичній діяльності правопросвітницьких організацій та правозастосовчих органів висновки дисертаційної роботи можуть стати підґрунтям для підвищення рівня правової свідомості та правової культури посадових осіб держави та пересічних громадян;

- в освітньому процесі: під час підготовки навчальної та навчально-методичної літератури та проведенні занять з дисциплін «Теорія держави та права», «Проблеми теорії держави та права» (що підтверджує довідка впровадження результатів дисертаційного дослідження у навчальний процес).

Повнота викладу одержаних результатів. Основні теоретичні положення і висновки, сформульовані в дослідженні достатньо апробовані та знайшли відображення у двох статтях у фахових наукових виданнях України, одній статті у науковому періодичному виданні іншої держави, а також у двох статтях у інших виданнях та чотирьох тезах доповідей на наукових і науково-практичних конференціях.

Кожний розділ дисертаційної роботи завершується розгорнутими висновками. Сформульовані лаконічні та переконливі узагальнення і в цілому за результатами дослідження.

Надаючи позитивну оцінку дисертації Суходолі М.В., маємо зауважити, що, як і будь-яка значна за обсягом і кількістю досліджуваних проблем наукова праця, вона має й **окремі суперечливі або дискусійні положення**, які потребують додаткової аргументації або пояснень здобувача під час прилюдного захисту, зокрема:

- у роботі досить значну увагу приділено визначенню місця досліджуваних явищ у правовій реальності (зокрема, у моделі правової системи та у механізмі дії права), проте, хотілося б почути від здобувача конкретизацію, у чому вона вбачає прикладний характер таких теоретичних висновків;

- дисертантка у Розділі 3 підтримує та аргументує ідею впровадження посади „шкільний офіцер поліції“, але вбачається, що створення додаткових посад та(або) державних органів з функціями примусу як раз не сприяє підвищенню рівня правової свідомості та правової культури, особливо коли мова йде про підростаюче покоління;

- деякі висновки наукової праці мають високий ступінь узагальнення та абстрактності, у той час, як їхня більш суттєва конкретизація могла б підвищити практичну цінність проведеного дослідження.

Водночас, висловлені зауваження стосуються переважно спірних питань дослідження або ж окремих недостатньо чітко викладених позицій, здебільшого носять характер побажань і повинні бути винесені на дискусію під час публічного захисту дисертації. Проте їхня наявність не применшує наукових здобутків, висновків і узагальнень, що містяться в рецензованій дисертації, не спростовує її загальної концепції та положень, що становлять наукову новизну дослідження і виносяться на захист.

Тому серед рекомендацій щодо рецензованої дисертаційної роботи хотілося б вказати обов'язкове опублікування авторкою результатів у вигляді монографії, що доведе наукові висновки до логічного результату.

Зважаючи на викладене, є всі підстави для визнання дисертаційної праці Суходолі Мар'яни Володимирівни на тему: «Правова культура та позитивні форми правосвідомості: теоретико-правові аспекти співвідношення» своєчасним та якісним науковим дослідженням.

Дисертація є самостійно виконаною, завершеною роботою. Порушень академічної доброчесності в ній не виявлено. Дисертацію оформлено відповідно до встановлених МОН України вимог, її текст викладено літературною мовою, науковим стилем. Дослідження містить наукові положення, нові науково обґрунтовані теоретичні результати проведених здобувачем досліджень, які мають істотне значення для теоретико-правової науки, що свідчить про особистий внесок здобувача в науку. Робота характеризується єдністю змісту. Зміст дисертації та її

оформлення відповідають вимогам, що висуваються до наукових праць такого рівня, а її авторка заслуговує на присудження вищої освіти ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право».

Доктор юридичних наук,

старший науковий співробітник

Об

Олександр Биков

*Гідність Бикова О.М. засвідчую
Бикова Олександрівна ОК "Радуга-11"
Липська Л.В.*

